

Aplărat anul trecut în *Ediția Poltroum* cu sprijinul *Institutului de Investigare a Crimelor Comunistului în România*, volumul **Pitești. Cronica unei sinucideri asistate** al tânărului cercetător clujean Alin Mureșan este primul studiu științific din țară dedicat sinistrului lagăr de reeducare de la începutul anilor '50. Tulburătoare carte de pionierat lui Virgil Ierunca despre **Fenomenul Pitești** era, totuși altceva, ca și cealaltă carte „generalistă”, semnată de Dumitru Bacu (**Pitești. Centru de reeducare studențească**) iar romanul non-fictiv al lui Paul Goma (**Patimile după Pitești**) de asemenea. De ce abia

O LUME ÎNTRE ZIDURI

După încheierea celui de al Doilea Război Mondial, invingătorii au considerat că lumea trebuie refăcută din temelii pornind pe o nouă bază de principii morale. Din nefericire Uniunea Sovietică a considerat că aceste principii trebuiesc aplicate conform normelor leniniste mult îmbunătățite de către un alt „mare profesor”, Iosif Vîșarionovici Stalin. De aceste noi beneficiari au avut parte Polonia, Cehoslovacia, Bulgaria, Jugoslavia, Ungaria și desigur România, țări sortite „a se odihni” aproape cinci decenii în umbra și biroulul Mareșului Urs. În România evenimentele au luat însă o altă turnură mult mai eficientă pentru reeducarea și consolidarea noului ordin și democrației populare așa cum dicta Moscova. Ne referim aici la un experiment, tragic, unic, nu altă prin amploarea lui, ci el prin duritate și sistematizare. Este vorba despre tragicul fenomen de la închisoarea din Pitești ce ulterior avea să fie dezvoltat și în alte centre de reeducare din România.

Nea-vezitat de curând în redacție, un tânăr absolvent al facultății de jurnalism din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, Alin Mureșan, autorul noii aparate lucrări **Pitești - Cronica unei sinucideri asistate**. Discuția avută a fost cu atât mai interesantă cu cât între victimele și personajele prezente și analizate în această carte figurează și trei armeni: Costantin Bogos, Constantin Juberian și preotul Papken Keropian. Dar discuția nu a fost mai interesantă din aceste motive, ci mai ales din faptul că am încercat să înțeleg dimensiunile dramatice ale fenomenului Pitești. L-am întrebat pe Alin Mureșan cum de a ales tocmai acest subiect. Piteștiul, și cum a reușit să obțină informații despre detinuții de acolo și despre cei trei armeni. Mi-a spus printre altele că într-adevăr o monografie compactă a fenomenului Pitești lipsea, tot ce a apărut până acum a fost fie dispersat, fie incomplet. La părintele Papken Keropian a reconstituit situația sa: „... din mărturiile altora, a fost unul din oamenii care au suferit cel mai mult acolo, în închisoare și m-a intrigat pe de o parte faptul că a fost supus la unele torturi aproape ieșite din comun chiar și pentru barbariile care se petreceau în cadrul acestui experiment (Sincer, nici un om normal, sănătos psihic nu își poate imagina *ad litteram* torturile la care a fost supus părintele Keropian - N.N.). Pe de altă parte nu înțelegeam motivul, pentru că în general existau unele categorii bine definite care încaușau schingiunile cele mai atroce. Părintele Keropian nu se înclina între acestea. În general erau fie elitele legionare sau diversi lideri de grup anticomuniști care erau cei mai torturați... Căci este și faptul că în general tortionarii se fereau să tortureze persoane ce aparțineau minorităților etnice, ceea ce nu a fost și cazul părintelui Keropian (iar Armenia era Republică Sovietică). E un caz intrigant și nu am reușit nici acum să înțeleg de ce a fost supus la aceste torturi...”. De parcă am putea sau ar fi ceva de înțeles în toată această nebunie. De unde pornește, unde se confundă și unde continuă asemănările și deosebiri între sistemul de reeducare nazist și cel comunist? O întrebare la fel de stupidă ca și faptele consumate la Dachau sau Gherla, Ljublianka sau Pitești. Se poate explica, se poate înțelege

Armeni în Gulag-ul românesc

acura? - ne putem întreba. Mai ales că, după 1990, au fost publicate suficiente mărturi ale supraviețuitorilor, unele - de-a dreptul copleșitoare. Greu de spus. Autorul se declară, într-un cuvânt introductiv, „revoltat față de înjăstețea destinului victimelor”, dar și față de pușcăria studiilor dedicate acestora, încercând - și reușind să ocupe un gol. Această „prima abordare monografică a acțiunii de la Pitești” valorifică, în premieră, interviurile directe cu supraviețuitorii, unii - care nu au vorbit deloc până acum despre asta. Aft sursele orale, cât și documentele îndosariate (v. Dosarul Eugen Țurcana) au fost folosite cu toată precauția științifică. Materialul a fost grupat sistematic, atât prin fișe biografice cât și istorico-tematic, într-o tentativă de cartografiere cât mai completă și mai complexă a finisului experiment de „reeducare”. Primul capitol începe cu o schiță de fundal istoric, ocupându-se în special de „harta” Gulagului și de cronologia/etapele fenomenului: **Desfășurarea evenimentelor. Penitenciare și colonii**. Urmază un capitol dedicat „opriri acțiunilor” represive și „inscrării proceselor”, grosul volumului având în centru „personajele” (cirea 90 la număr, multe dintre ele - personalități binecunoscute). Capitolul **Instantanee macabre**, un adevărat climat, nu și menajază deloc cititorii, oferind un inventar șocant al ororii,

revolutor în cel mai înalt grad și catalogabil, fără doar și poate drept satanic. Concluziile sînt urmate de o bibliografie (ampulă) și însoțite de un index (util) de antroponime și de toponime. Oricum, trebuie amintit faptul volumul lui Alin Mureșan nu se ocupă doar episodul Pitești, ci de o întreagă rețea de închisori, urmărind traseele concentraționale și destinele deținuților. Nu putem decât să-i dăm dreptate Ruxandrei Cesereanu, ea însăși autoare a unor cărți fundamentale despre Gulagul românesc: „cartea propusă acum de Alin Mureșan ambicionează să fie textul fundamental, sub aspect factual, despre Pitești. O carte rece, rațională, matematică”. Totuși, în paranteză fie spus, titlul prefeței - **Lección de anatomie** - ni se pare un pic frivol, ca și comparațiile livretului („roman gotic”). Cînd scrii despre asemenea orori, nu-ți prea vine să te gîndești la acest tablou de Rembrandt sau la un roman de Walpole (ce adevărat că și titlul cărții trimite la o celebră scriere a lui Marquês)...

În ultimul deceniu, unele voci au încercat să minimalizeze ororarea Gulagului românesc de la Pitești (ca și rezistența anticomunistă din munți) pe considerentul implicării legionare ale unora dintre opoziții. Stupefiant, dar adevărat. De parcă faptul că mulți dintre mizerizii în teribila închisoare fuseseră studenți legionari ar justifica tratamentul. O lungă discuție poate începe de aici.

Papken Keropian

Nici o opțiune politică, fie ea și funestă, nu poate fi „eradicată” prin exerciții de bestialitate.

Printre victimele închisorilor staliniste s-au numărat și armeni. Ca și ceilalți deținuți, unii dintre ei au rezistat eroic imaginabilelor torturi fizice și psihice pînă la sfîrșit. Alții, nemaiispuștind, au făcut pactul cu supraviețuitorii, fiind forțați să devină la rîndul lor tortionari. Pe unde trecea granița dintre cîlăi și victime? În nici un caz, am spus, prin cei torturați pentru a deveni cîlăi. Numai cine a trecut prin acest calvar poate avea dreptul moral să judece. Ne vom opri în cele ce urmează asupra a trei cazuri distincte.

Pr. Papken Keropian

Fiu al protiereiului Nerses Keropian, născut în Armenia bizantină și stabilit în România după Genocidul din 1915, preotul paroh Kerop/Papken Keropian s-a numărat și el printre condamnații politici, „vinovat” pentru a fi înlesnit fuga unui armean în Turcia și pentru deținerea cîtorva cococi de aur... Părintele Keropian s-a născut printre cei care nu s-au lăsat reeducați și nu și-au schimbat la rîndu-le colegii de închisoare. Iată ce s-a scris despre stegul său la Gherla: „La începutul lui 1951 a fost bătut în camera 104 din Gherla, iar Cornel Popovici enumera torturile la care l-a supus el: lovituri cu bita la fund și la palmă, lovituri cu palma peste față și cu pumnul în piept. L-a ținut nedormit trei-patru zile și apoi în poziție chinătoare pe marginea patului timp de două săptămîni. Popovici adăugă că, în urma acestor torturi, Keropian a rămas foarte desigur și distrus. Nu se cunoștea motivele pentru care l-au fost bătutocole familia și credința într-un mod alt de inuman, înăd el s-a înfîlțit cu Octavian Voinea, cărui i-a destăinuit o parte din umilintele la care a fost supus. Ulterior, a fost martor al acuzații în procesul deținuților, păstrînd o atitudine demnă și persiflind intențiile comasților de a da vina pe legionari. S-a eliberat în 1955, grav bolnav de TBC, petrecîndu-și restul vieții internat în spitalul de la Cernica. A murit în 1961 și a fost înmormîntat în București”. Dar iată și cite ceva din ce i-a destăinuit părintele, „unul dintre cei mai băjocierii deținuți din Gherla”, lui Octavian Voinea: „Domnule Voinea, am cîșmarat. Nu pot dormi noaptea. Am păcătuit împotriva lui Dumnezeu comparîndu-mă cu Iisus Hristos. Un glas de diavol îmi șoptea mereu în ureche că eu am suferit mai mult decît Hristos”. Părintele spune că a fost bătut la tîlpi și pe tot corpul gol, obligat fiind să aerge dezbrăcat în jurul camerei și să strige că prăvălia sa a fost biserică, „oficină de comerț”. În plus, liderul camerei i-a pus pe 20-30 de oameni să-și facă nevoile, obligîndu-l pe Keropian să le mîrînce pe toate. Însă suspiciunile scotofagice blasfemice - aflăm - „mă s-au încheiat aici, elcui același agresor a pus un hîrdău cu materii fecale în mijlocul camerei, l-a acoperit eu o pîltură și l-a obligat pe părintele K. 2

Eduard ANTONIAN

N să facă împărțania cu «trupul și sîngele lui Hristos», în timp ce agresori îi strigau în batjocură: «da-o, păriate, pe gîslul al patrulea sau al cincilea. Eu cîntam popește, iar ceilalți torturați constituiau corul – corul blasfemiei – pe patru voci». După slujba de sfințire a murdăriei din hîrdău, i s-a dat o lingură cu care trebuia să servească pe toată lumea, zicînd «Se împărțăște robul lui Dumnezeu cu trupul și sîngele lui Hristos și se va curăț». Mai mult decît sînt, i s-a introdus o coadă de mătura în rect pînă a început să singereze și a fost obligat să-și baijocorească propria fiică, în bătaia de joc a agresorilor”.

Destinul părintelui Keropian impresionează prin demnitatea și verticalitatea în suferință. Avem în persoana sa nu numai un martir al credinței ci și un erou autentic.

Constantin Bogos

Există însă și o altă „față” a rîului, în care omul – mai slab de înger – a fost ingenuncheat de odiosul sistem represiv.

Constantin Bogos a fost arestat pentru activitate în cadrul centrului legionar Iași, unde era student în anul II la Electromecanică. Va fi condamnat inițial la 5 ani, condamnarea fiind redusă, în urma recursului, la 4 ani temniță grea. Despre parcursul său carceral sînt consemnate următoarele: „A participat la bătăile din camera 4-spital, dar nu este foarte clar dacă în calitate de victimă ori de agresor. Bogos a urmat școala de cîndre de la camera 4-spital în lunile aprilie și mai și a fost transferat la Gherla în iunie 1950. A luat parte la discuțiile inițiale pentru organizarea acțiunii de la Gherla, împreună cu Popa Tanu, Pușcașu, Livinschi, Zbranca și Andronache. A fost în conducerea mai multor

camere de agresiune, printre care 104 și 106. Popa l-a reparatizat, prin septembrie 1950, ca normator-șef al unității de producție din penitenciarul Gherla, un rol-cheie în acțiune, ceea ce înseamnă că devenise un om de încredere. Bogos a colaborat atît prin participarea la agresiuni fizice în camere, cît și prin colectarea de informații. Nu se știe dacă a fost anchetat în procesul deținuților, dar s-a menținut pe poziții de colaborare cu regimul și în mai 1952, alături de Juberian”.

Constantin Juberian

Un caz tragic, mult mai complicat, este acela al lui Constantin Juberian, forțat să devină, pe rînd, agresor și agresor, pentru a fi, în cele din urmă, executat. Traseul său politico-existențial este, nu mai puțin, accidentat. Membru al PMR provenit din PSD, după ce înainte-vreme fusese membru al Frățiilor de Cruce. Condamnat la 7 ani de închisoare corecțională în 1949, a trecut prin mai multe pușcării comuniste (printre care cele din Gherla și Pitești). Potrivit unui martor, Juberian ar fi fost judecat de către fostul său colaborator de la facultatea de Drept și Filozofie din Cluj, profesorul Vlasu, care i-a dat maximum de pedeapsă pentru nedeunțare. Torturat sălbatic prin martie 1950, el va fi ulterior folosit de tortionarul Eugen Țurcanu pentru „diferite însărcinări” (ex.: informator la cîteva camere de corecție, torturi asupra citorva loturi venite de la Jilava, schingiuri care – potrivit propriilor afirmații – ar fi durat pînă prin august 1951, cînd pleacă de la Gherla spre a fi scos „la ateliere”. Potrivit autorului acestui studiu, „Anchetarea lui Juberian este una dintre cele mai tragice. La un moment dat, a afirmat că Țurcanu a dat ordine unor acoliți de-ai săi (...) să obțină informații compromițătoare de la victime despre organele de partid și

persoane din aparatul de stat, însă Juberian a dat acest răspuns la trei săptămîni distanță față de momentul în care i-a fost adresată întrebarea de către anchetator, motivînd că nu și-a amintit, ceea ce pare puțin probabil. În schimb, a încercat să se sinucidă pe 31 ianuarie 1954. Cu un cinism extrem, anchetatorul i-a reproșat că nu a așteptat terminarea anchetei pentru a-și lua viața. (...) Juberian a fost, pînă la urmă, implicat în procesul înscenat deținuților și condamnat la moarte. A fost executat la Jilava pe 17 decembrie 1954”.

O carte cutremurătoare, o carte-reper, o carte pentru neuitarea noastră.

Cristina MANUK

O precizare despre Papken Keropian

În anul 1960, după alegerea și instalarea noului Arhiepiscop al Bisericii Armele, IPS Dirayr Mardichian s-a ivit ocazia ca acesta să-l cunoască pe preotul Papken Keropian. Într-o întrebare avută cu dl. Hagop Baronian, învățător la Școala Armele (viitorul Arhimandrit Zareh Baronian) s-a discutat pe larg despre posibilitatea repunerii în funcție și reabilitării părintelui Papken Keropian. Din nefericire această inițiativă și doleanță a Preasfințitului Dirayr Mardichian nu s-a putut realiza deoarece în scurt timp părintele Keropian a trecut la cele veșnice. Părintele Zareh Baronian și-a exprimat recunoștința față de IPS Dirayr Mardichian pentru curajul și inițiativa de care a dat dovadă în cazul reabilitării Părintelui Papken Keropian.